

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ ÎNTRE MITIZARE ȘI REVIZUIRE

Ștefan Aug. Doinaș between Myth and Revision

Dumitru-Mircea BUDA¹

Abstract

The article explores the most important metamorphosis of the critical reception of Șt. Aug. Doinaș's works, identifying the main directions of interpretation and reflecting upon the gradual construction of a myth of the writer as well as on the necessity of a reevaluation.

Keywords: St. Aug. Doinas, myth, reevaluation, critical reception, poetry, essays.

Am început să scriu acest text despre Ștefan Aug. Doinaș sub imperiul unei temeri: aceea că e foarte posibil ca receptarea lui Ștefan Aug. Doinaș să nu fi depășit, pe de-a-ntregul, o zonă a automatismului confortabil, în care clișeele cu aer de prețiozitate și reformulările tautologice amenință să devină consecințele unui anumit blocaj sau complex în fața unei personalități și a unei opere copleșitoare prin anvergură și altitudine intelectuală. În ultimii ani, studiile cu adevărat aplicate și substanțiale dedicate autorului *Alfabetului poetic* s-au înmulțit însă, iar anumite zone ale operei sale, multă vreme vizitate doar accidental, fără intenții serioase de a elabora o analiză temeinică și convingătoare, au început să fie recucerite. Virgil Nemoianu, autorul primeia din cele (doar!) două monografii Doinaș existente până în prezent (*Surâsul abundenței. Cunoaștere lirică și modele ideologice la Ștefan Aug. Doinaș*) a fost printre cei dintâi care au sesizat unele conuri de penumbră ce năpădeau, treptat, niveluri altminteri promițătoare, hermeneutic, ale acestei opere vaste. Unul din ele: politicul, ale cărui metamorfoze criticul le revelează convingător în poezia, dar și în proza politică a lui Doinaș, încă insuficient sistematizată și valorizată, la care aș adăuga experiența dramaturgică din tragedia *Brutus și fiii săi* (publicată, din câte știu, abia în 1996, deși era scrisă deja în momentul condamnării la închisoare a autorului, în 1957).

Nici reprezentarea figurii lui Doinaș, așa cum circulă ea în mentalul colectiv, nu e ferită de o oarecare stridență a clișeului, lipsindu-i acuratețea. Același Virgil Nemoianu, într-un interviu luat de Daniel Cristea-Enache și inclus tot în *Surâsul abundenței* se vede dator să zdruncine nițel setul de epitete recitate la unison de majoritatea comentatorilor. „*Mie mi se pare, spune criticul, un act bizar și un act de ignoranță când îi văd pe diverși critici care tot repetă papagalicește diferite clișee: clasicist, neo-romantic, nobil, aulic, olimpien despre Doinaș. Oamenii aceștia par să n-aibă habar că Doinaș era copil de la țară (fie el chiar de chiabur), iar încă la 30 și ceva de ani era un om, da, destul de necioplit.*” Olimpianismul, din câte rezultă, se va fi instalat cu drepturi depline abia prin lucrarea soției poetului, Irinel Liciu, ca și „aspectul religios” sau liberalismul, precedate de, în cuvintele lui Nemoianu, un fel de „indiferentism” ideologic. Devine justificată, spune criticul, o lectură feministă (categoric inedită) a biografiei și

---

¹ Assistant Prof. PhD, „Petru Maior” University of Tîrgu Mureș

operei lui Doinaș, mai ales că aceasta ar putea sonda și un alt nivel ignorat din principiu al existenței și scrisului acestuia: sexualitatea. Pentru că, afirmă tranșant Nemoianu, „*Doinaș era un om de un debordant erotism, de o puternică sexualitate, pe care el uneori o lega de creativitatea sa poetică: subconștient, alteori chiar articula verbal această convingere. [...] Deci era vorba și de nivelul ideal, și de nivelul concret-fizic*”. Cred că e evident pentru oricine că rândurile citate din Virgil Nemoianu (ca și numeroase altele din cele dedicate de critic lui Doinaș) conțin un fior demitizant. Or, dacă acesta există și poate fi resimțit măcar ca o provocare la revizuire, aceasta se datorează, mai mult ca sigur, unui abuz de consens, să zic așa, la care critica literară a recurs în ceea ce-l privește pe autorul *Lecturii poeziei*.

Doinaș a fost fixat, cu timpul, într-un turn de fildeș personalizat și atent izolat în canonul poeziei românești, drept un neoromantic clasicizant, intelectualizant și hiperlivresc, ermetic și solemn, meșterind o poezie barocă, a Ideii pure, iluminante, a cărei arhitectură riguros elaborată e încifrată simbolic, mitologic ori religios. Unul din semnele mitizării lui, pe lângă alierea criticilor, în mare, la definitivarea acestui edificiu canonic copleșitor, îl reprezintă frecvența explicare a poeziei sale prin intermediul textelor teoretice, prin preluarea aserțiunilor din eseurile, articolele sau interviurile autorului și aplicarea lor automată în analiza poemelor, drept texte programatice, *credo-uri* poetice. Fenomenul e comparabil cu cel petrecut în cazul lui Lucian Blaga, și el citit prin formule excesiv de simplificatoare drept „poet-filosof” și „filosof-poet”. Ironia sortii face ca studentul lui Blaga, care a avut, de altfel, și un complex de depășit față de autorul *Poemelor luminii*, să fie tratat în aceeași manieră în școală, în special în manualele din anii 80, perene încă cel puțin un deceniu după 1989. *Mistrețul cu colți de argint*, poate una din cele mai frumoase balade scrise vreodată în limba română, a repetat, regretabil, soarta blagianului *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, fiind epuizată didactic de semnificații și supralicitată drept artă poetică absolută, chintesență a esteticii și, firește, filosofiei autorului său.

Un alt semn al mitizării e concentrarea excesivă pe un anumit sector al operei, în cazul lui Doinaș poezia, și tratarea corpusului (insuficient cartografiat, deocamdată) format din eseuri, texte teoretice, studii, comentarii, corespondență, interviuri, drept secundar, un fel de auxiliar ce întregește imaginea unei personalități complexe. Mai ales abordările sistematice, în volume de critică literară, au privilegiat poezia lui Doinaș. Mai mult, au profitat, de regulă, de oferta bogată conceptual a textelor teoretice și au interpretat-o aplicând astfel de concepte adaptate. Nu contest valoarea și importanța poetului în istoria noastră literară: dimpotrivă, pluralitatea de formule pe care discursul său le înglobează, puritatea ideilor și idealul clasic al adevăr-bine-frumosului spre care universul poetic doinașian își canalizează energiile sunt neegalate în generația sa. Iar metamorfozele pe care disponibilitatea sensibilă a lui Doinaș le-a dovedit, capacitatea poeziei lui de a se reinventa de la o decadă la alta e absolut singulară în secolul trecut. Poate cel mai important argument al valorii poetice e procesul de refuncționalizare a limbajului și stilului, care e deopotrivă o formă impresionantă de recucerire a libertății intelectuale (într-o lume totalitară unde cuvintele erau tumefiate de dialectul de lemn al ideologiei) și un fel de revoluție radicală a întregii substanțe a lirismului. Dovadă: efectele

latente pe care poezia și poietica lui Doinaș continuă să le exercite, până în prezent, în literatura română, influența avută asupra generației 60 și revendicarea sa drept precursor de către postmoderniștii generației 80. Toate, în condițiile în care marca Doinaș a continuat să își păstreze identitatea specială: în codul poemelor lui persistă, în ciuda varietății de atitudini și formule, în ciuda pluralității de opțiuni și măști, o inconfundabilă coerență de profunzime.

Există un paradox, fără îndoială benefic, aici: Doinaș e un poet la care multiplicitatea ipostazelor și manierelor poetice, replicile intertextuale și paradele de virtuozitate livrescă, polemica savantă cu modelele preexistente nu camuflează o slăbire a fundamentelor tari ale existenței ei, dimpotrivă, relevă perenitatea unei alternative stabile, imuabile, de echilibru și continuitate, la ambiguitatea și incertitudinea generalizate pe care relativismul și secularizarea lumii postmoderne le creează. O „insulă”, poate, cu un cuvânt folosit de același Vigil Nemoianu într-o recentă carte despre postmodernism și identitate culturală, o *terra firma*, atlantidă iluminată etern de soarele revolut al purității clasice.

Originile mitizării personalității și opereii lui Doinaș, în jurul unei supralicitări a poeziei sale în detrimentul eseurilor, a textelor lui teoretice, a traducerilor și chiar a prozei sau încercărilor teatrale, dar și în sensul unei preocupări exacerbate a criticii de a-i statua o poziție canonică de forță se află, desigur, în destinul lui de autor. Mai întâi: caracterul spectacular și epic, așa spune, al Cercului Literar de la Sibiu, o replică elevată și inedită, într-o oarecare măsură, a Junimii, și climatul probabil irepetabil istoric al unui cenaclu viu, de o diversitate frapantă a personalităților și perspectivelor tinerilor săi membri dar și de o rigurozitate și angajare intelectuală memorabile; apoi, legătura cu E. Lovinescu și povestea însăși a atașamentului față de un astfel de maestru spiritual, al cerchiștilor; programul de resurrecție a baladei, în fond o soluție (cu naivitatea ei creatoare) de evaziune în intelectualism și de salvare a lumii textuale de invazia istoriei; întreruperea brutală a prezenței sale publice, în viața culturală, procesul și condamnarea la închisoare; revenirea treptată în viața publică, interdicțiile din primii ani de libertate, căsătoria cu Irinel Liciu, recucerirea treptată, o dată cu „dezghețul” din primii ani ceaușiști, a pozițiilor publice de către Doinaș și ceilalți membri ai grupării. Mai ales criticii cerchiști vor contribui, colateral și inevitabil, la instalarea primelor gene ale mitului doinașian, pe măsură ce militează pentru recuperarea și integrarea lui rapidă în noul canon estetic devenit acum posibil. Deși criticii sunt, în acel moment, mai degrabă precauți decât reticenți sau insensibili la valoarea lui Doinaș, e limpede că există un anumit retard în confirmarea lui drept poet canonic și, cred, această inițială sublicitare, venită tot din rațiuni ideologice (pentru că autorul e un fost condamnat politic iar miza se pune, în acel moment, mai ales pe tinerii scriitori fără un trecut „controversat”) va contribui din plin la mitizarea oarecum vindictivă pe care Doinaș o va suferi începând de prin anii 80 și culminând undeva în jurul lui 2000.

La începutul anilor 70, Cornel Regman își intitulează capitolul despre Doinaș al volumului *Selecție din selecție* cât se poate de ostentativ și militant: „*Doinaș ignorat de critici*”. Sunt, de fapt, două „foiletoane” scrise în 1968, reeditate în volum, în care pledoaria pro-Doinaș e atât de virulent dublată de acuzele aduse gazetelor oficiale și criticilor de serviciu

a căror cecitate față de scriitorii din generația lui Doinaș exasperează, încât mă și mir cum de textul a trecut, totuși, de cenzură. Nu e vorba că Regman n-ar fi inclus și o subtilă paradă de argumente, să le spunem „progresiste”, în spiritul unora din clișeele ce țineau de euforia pacificatoare a epocii „dezghețului”. Dar protestul e totuși foarte vocal și curajos, ca și declamarea extaziată a alianței cu încă tinerii, pe atunci, critici estetici ai noii generații, care împărtășesc verdictul axiologic dat poeziei lui Doinaș. „*Pusă, avertizează Regman, cu oarecare brutalitate, întrebarea sună așa. Ce forțe conjugate și ce neprielnică zodie intră în joc pentru ca un poet ca Ștefan Aug. Doinaș, care întrunește în personalitatea sa însușiri eminente, ajunse la desvârșirea maturității, să fie menținut în planul de penumbră rezervat tuturor mediocrităților, în timp ce printr-un sistem de impulsioneare – care nu e nici măcar diabolic (sistemul acesta își face doar datoria, pentru că e pus în situația de a-și putea face datoria) – talente mult mai puțin temeinice, aflate încă în stadiul virtual sînt supraestimate, impuse prin uzurparea scării de valori a cititorului?*” Nu putem decât să ne imaginăm, astăzi, fiorii pe care paranteza criticului, cu „sistemul lăsat să își facă datoria”, trebuie că îi provocau în redacțiile culturale și, în general, în cercurile intelectuale românești ale vremii.

Nu e suficient, spune acolo Regman, ca bunăvoința criticii să se reverse exclusiv asupra tinerilor talentați, pentru că surprizele cu adevărat revelatoare pot apărea, într-o cultură, și din redescoperirea unor scriitori mai vechi, nedreptățiți de istorie. Referința flatantă devine de îndată Blaga, a cărui recuperare, timidă și licitând, similar, eminentemente poezia (mai puțin „controversată” decât filosofia sau chiar teatrul, la început) tocmai începuse. Dar nu lipsește nici menționarea lui Vladimir Streinu, îndepărtat atunci de la „Luceafărul” tot din antipatii politice, sau problematizarea precauțiilor ce par, azi, aproape hilare, cu care o rubrică de „comentarii critice” (ținută de Piru la *Ramuri*) e brusc redenumită în „puncte de vedere” pentru că forța, se pare, prea evident limitele oficiale ale criticii propriu-zise. Într-o asemenea lume literară ezitantă nici nu e de mirare că Regman constată întârzieri, jumătăți sau chiar lipsa totală de reacții la volumele lui Doinaș. Mai exotica e însă lista de anonimi care, firește, pot fi recenzați, în locul acestuia. La fel de închis e, cum se arată, și accesul la premiile oficiale, Doinaș fiind, încă, din categoria „suspecților de serviciu”. Dacă interdicția de semnătură e ridicată și volumele poetului apar, operează însă eficient, în continuare, interdicția receptării. Când reacția critică există, apar și inevitabilele platitudini iscate fie din prejudecăți fie din oareșce carențe de, să-i spunem, disponibilitate estetică. „Victima” cea mai sonoră a rechizitoriului lui Regman se întâmplă să fie Valeriu Cristea, surprins într-un comentariu pe cât de nedrept, pe atât de simptomatic al poeziei lui Doinaș.

Atunci când trece la analiza propriu-zisă a poemelor lui Doinaș, formulările lui Cornel Regman par să aibă acel farmec gustat de inițiați al pieselor muzicale vechi redescoperite după bruiatul prea multor *cover-uri* contemporane. Valabilitatea analizelor criticului e, inutil să adaug, incitantă încă. Iată, de pildă, tema fundamentală a sfârșitului, cu modulațiile și dialectica ei specifică lui Doinaș, citită de Regman: „*Cîteva poezii sînt tot ce s-a scris mai tulburător despre finister, proiectat din geografie în ontologie, la granița neliniștitoare dintre vis și luciditate, iar vulnerabilitatea condiției biologice n-a fost de prea mulți mai acut și mai fant ast*

percepută”. Și, încă, „neșteptatul sintezelor, socotit nota distinctivă a poetului, într-o ambianță de gravi vizionari înfiorați”, sintagmă ce numește cu acuitate pluralitatea de atitudini și registre sensibile despre care se vorbește azi în lectura poeziei doinașiene. Sau, mai departe, „La Doinaș, fiorul metafizic se însoțește neșteptat, cel mai adesea, cu o rece ironie satanică, cu propensiune pentru atrocități”, dar, în același timp, „meșter al metaforelor subtile, Doinaș sensibilizează, alteori, cu înfinită grație și o nostalgie de pământean autentic iubirea, viața, desprinderea de terestru”. Obsesie a sfârșitului, vizionarism, fior metafizic, nostalgie a purității, înălțare: evoluția receptării critice a lui Doinaș va însemna amendarea acestor sintagme, nuanțarea sau contrazicerea și propunerea de alternative superioare ca aplicabilitate; încremenirea într-un comentariu mitizat – ritualica lor reformulare și refuzul extinderii analizei în afara lirismului doinașian, decât pentru a împrumuta, eventual, grile de lectură convenabile. Lipsește, din analiza lui Cornel Regman, un alt concept devenit, între timp, indispensabil lecturii lui Doinaș: livrescul. Contribuția semnificativă o vor avea, în impunerea acestuia ca instrument analitic, criticii optzeciști.

Interesul sporit pentru poezia lui Doinaș, explicabil, în primii ani ai recuperării acestuia, prin reticențele ideologice ale criticii, va continua să existe până în anii 80, având, pe lângă efectul benefic al diversificării treptate a perspectivelor interpretative, și pe acela al creării unui dezechilibru față de vizibilitatea eseisticii și criticii literare a autorului (desi, până în 1980, acesta are deja publicate patru volume eseistice fundamentale – *Lampa lui Diogene*, 1970, *Poezie și modă poetică*, 1972, *Orfeu și tentația realului*, 1974 și *Lectura poeziei*, 1980). Semnificativ mi se pare faptul că Doinaș nu figurează ca eseist sau critic în lista de recenzii ale lui Nicolae Manolescu (în orice caz, nu în cea reținută de critic în volumul trei al *Literaturii române postbelice* publicate în 2002 la Aula - *Critica. Teatrul*), ci, desigur, cu vreo trei cărți, este prezent ca poet. În opinia mea, această absență oficializează prezența lui Doinaș în canonul literar românesc postbelic, varianta predecembristă, exclusiv drept poet, experimentele lui eseistice rămânând în subsidiarul volumelor de poeme.

Între comentatorii cei mai receptivi ai lui Doinaș, Gheorghe Grigurcu e atent, încă din 1981, și la această latură teoretică și critică a poetului. *Critici români de azi* reține o recenzie a volumului *Poezie și modă poetică*, Doinaș fiind așezat însă nu la *Teoria criticii* sau *Eseu*, ci la *Contribuția scriitorilor*. E un mod de a negocia, în fond, problema statutului lui literar: consacrat canonic drept poet, și încă unul singular și greu încadrabil în alte curente/ generații, el e, totuși, autorul unui corpus de studii critice importante, dar, din moment ce stă în compania lui Alexandru Philippide, Marin Preda, Ion Caraion, Marin Sorescu sau al Anei Blandiana (o companie eterogenă de mai vechi și mai noi, de „generație amânată” și șaiyecism), e limpede că volumele lui ne-poetice rămân, cumva, intervenții *din afară* în câmpul criticii. Ceea ce nu reduce cu nimic acuitatea comentariului lui Grigurcu, ce sesizează îndată punctele de forță ale teoreticianului poeziei – în fond, puncte de continuitate, de identitate cu poetul. Mai ales remarcă privind „conștiința pluralității valorilor”, care anunță unul din criteriile enumerate de Virgil Nemoianu, 30 de ani mai târziu, drept șansă a lui Doinaș de a fi integrat valorilor culturii europene, mi se

pare incitantă: „Într-atât autorul e deprins a trăi conștiința pluralității valorilor, încât influența prevalentă a unui singur poet i se pare (cuvântul e repetat) o „teroare””.

De la apetența pentru pluralitate, pornește mobilitatea gândirii culturale a lui Doinaș și vocația sa comparatistă. „Satisfacția sa, notează Grigurcu, se declară ori de câte ori poate releva o corespondență a funcției unități istoric-estetice”. Se înțelege că identitatea proprie a teoreticianului, hrănită simultan din abundența de culturi și modele culturale nu prea mai poate fi definită riguros, cel puțin nu în paradigma clasată a modernității. Criticul găsește totuși niște „trăsături” sau „note” individuale. Pe lângă „aprehensiunea fixării, nesățitul unei avalări de forme poetice”, ar mai fi o „oroare de necultivat, de inform”. Extreme, așadar, contrarii coincidente, iar în desenarea lor se va cantona, o bună bucată de vreme, receptarea lui Doinaș. Nu trece neobservată discuția despre funcția mito-poetică a limbajului și, în genere, încă actuala evaluare a limbajului poeziei moderne înțersprinsă de Doinaș. E valorizată și sintagma de „modă poetică”, împreună cu întregul rechizitoriu făcut de Doinaș „mimetismului”, „beției de imagini”, „falsei profunzimi”, „delirului verbal”, concepte beligerante ce referă de îndată la Maiorescu, în logica lor exigentă și, mai ales, într-o nostalgie a clasicității. Ca și în parada de „execuții” aduse didacticește în sprijinul teoriei și al „cauzei” proprii. În orice caz, Doinaș face, scrie Grigurcu, „mai curând impresia unui cenșor celest, a unui profet de o ingenuă mândrie coborât din norii bubuitoari ai adevărurilor sacre.” A cărui „comprehensiune generoasă” l-ar apropia, iar ideea e într-adevăr provocatoare, de Ion Pillat. Dar, aș adăuga, tocmai prin „nevoia unei concilierii, a unei reînțoarceri în cadrul ofișului său uman” l-ar aduce și în preajma unui proto-postmodernism trecut printr-un filtru umanist.

Trei ani mai târziu, în *Între critici*, Gheorghe Grigurcu revine asupra eseistului Ștefan Aug. Doinaș, analizând, acum, volumul din 1980 (*Lectura poeziei*). *Între critici* nu mai operează cu secțiuni separate, înglobând fără diferențiere (afară de cea produsă de titlurile sugestive ale profilelor) autorii discutați. Ca urmare, și Doinaș face aici un salt de statut, de la poet cu vocații teoretice, cum rezulta din clasificarea lui anterioară, la eseist sau, cum scrie Grigurcu în titlul articolului, *Un cetățean al Bibliopolisului*. Impresionează „poetizarea cărții”, girată de stilistica ei rafinată și expresivă, care e, în cuvintele criticului, „îinvestită cu atributele propriei sale esențialități”. Construirea propriei identități în text, estomparea limitei dintre acesta și existență sau, cum spune Grigurcu, dintre „Carte și Viață” sunt, toate, semne ale livrescului ce cucerește spații vaste în conceptul de literatură al lui Doinaș. Sunt fenomene pe care, însă, deși le intuiește și numește exact, critica lui Grigurcu nu simte necesitatea de a le explora pe spații mai largi. Dovadă că analiza le expediază, dacă bine am înțeles, în condiția unor elemente de autoritate a personalității poetului, construind un spațiu de protecție, din care luciditatea și idealitatea se pot exercita netulburate. Nu-i vorba că livrescul nu ar fi un asemenea spațiu, că el n-ar fi funcționat, sub comunism, atât de eficace astfel. Doar că el reprezintă și altceva, mult mai semnificativ: nu doar o opțiune, un construct conștient al intelectului, ci și o fatalitate, o formă a crizei discursului în modernitatea târzie, când nimic nu pare a mai fi rămas nespus, într-o formă artistică, și căreia postmodernismul îi oferă soluții de detensionare prin renegocierea cu trecutul. Până să devină o temă majoră (pentru optzeciști, tratată diferit, desigur, de grupările diferite ale

acestora, de la textualismul lunedìștilor la neoexpresionismul ardelenilor) și un instrument hermeneutic (cum se întâmplă la Al. Cistelean în *Poezie și livresc*), până să fie convertit într-un criteriu de apartenență la paradigma postmodernă și într-un argument revendicativ (ca la Mircea Cărtărescu, în *Postmodernismul românesc*, unde Doinaș e citit într-o asemenea grilă postmodernistă), livrescul a fost, cred, pentru o bucată de timp, chiar substanța imaginarului și limbajului poeziei românești postbelice. Exploatat de Doinaș și de cerchiști, el irigă subtil versurile unor poeți păstrați în canonul *undeground* al literaturii române, a unor „ciudați” prin incompatibilitatea lor cu discursul general al neomodernismului șazecist (Leonid Dimov, Mircea Ivănescu). Rămâne, totodată, antologică o „șopârlă” specifică epocii pe care Grigurcu o strecoară cu dibăcie spre finalul caracterizării autorului *Lecturii poeziei*: „Iar Biblioteca și Arta au constituit, se știe, scrie el, cele două teribile fobii ale Calibanilor de totdeauna”. E clar că teoretizarea livrescului, dând „autoritate poemului”, însemna, pentru atunci, un motor al rezistenței prin cultură, iar acest rol părea mai mult decât suficient, pe moment, în literatura română.

Dar Gheorghe Grigurcu revine, în repetate rânduri, asupra eseisticii lui Doinaș, după răsturnarea dictaturii comuniste. Într-un număr din 1997 al *României literare*, de pildă, criticul poate numi liber anumite cauzalități, ca aceasta, din introducerea articolului despre Doinaș: „Dincolo de structura cerebrală, înclinată spre operațiuni programate, a autorilor, ori de firea „rece” a unora dintre ei, credem că s-a produs astfel [prin impersonalitate, n.m, D.-M. B.] o dublă reacție la ingraturul context istoric: pe de o parte, un lirism al „absenței”, acea trecere de la „fapt la ideal”, pe care o statua Mallarme, deci un soi de repliere și de boicot al eului amenințat în libera sa expresie, pe de altă parte, cartezianismul sui generis, o abordare rațională a actului poetic, ca un protest împotriva irățiunii proliferante, a absurdului năvălitor din preajmă”. Merită observat că, la șapte ani de la revoluție, criticului i se pare că „nu mai puțin interesantă decât poezia lui Doinaș se înfățișează eseistica sa”. La fel de interesantă, așadar, dar ținută tot drept adjuvant al poeziei, încercând, crede criticul, „a o justifica printr-o extinsă, doctă și nuanțată pledoarie”. Nu contest că eseurile lui Doinaș vor fi pledând pentru poezia acestuia, dar același lucru se poate spune și invers și, în fond, observația devine irelevantă, în afara facilitării a ceea ce s-a tot făcut în ultima jumătate de secol în exegeza doinașiană, adică analiza poeziei prin lentilele eseurilor. Nu știu cât mai poate fi de profitabilă o asemenea înțelegere, iar dacă a fost, într-adevăr, profitabilă la un moment dat, aceasta s-a datorat unui fel de pact de garantare și protecție reciprocă între opera literară și cea teoretică a lui Doinaș: sub comunism, câtă vreme Doinaș era citit prin Doinaș nici poezia și nici eseurile n-aveau cum să deranjeze ideologic. A face din opera unui scriitor un cerc hermeneutic închis era arta dominației ideologiei oficiale atunci. Nimic mai mult decât o închidere într-un semnificativ unic, oricât de valoros și înalt academic. Pe când o deschidere prin acceptarea pluralității simultane a identității unui autor trebuie că era de neacceptat. O teorie despre livresc, de pildă, sau despre cunoaștere, care nu mai era ținută să lucreze doar, demonstrativ, în propria operă literară, putea deveni deranjantă fiindcă intra în concurență și genera pluralitate cu teoriile, puține și clare, bine acordate ideologiei oficiale, acceptate unanim. La Blaga, poate, pericolul acestei deschideri se vede mai clar: filosofia lui ar fi contrazis unica filosofie

oficială, marxism-leninismul. La Doinaș lucrurile sunt poate mai puțin vizibile, dar câte cărți de teorie literară de anvergura celor scrise de autorul lui *Născut în Utopia*, manevrând cu asemenea familiaritate și inteligență în spațiul întregii culturi occidentale și teoretizând atât de curajos un „program” livresc ce n-avea nimic comun cu realismul socialist au fost oare lăsate să apară în epocă?

Motivele unei asemenea simplificări, în tandem cu o mitizare convenabilă ideologiei oficiale (ca orice autor mitizat, Doinaș urma să fie și falsificat în discursul cultural public, redus la ceea ce era strict convenabil) – transpar și în rândurile articolului pomenit anterior al lui Grigurcu. Unul singur, aleator, e cât se poate de evident: neîncrederea în poezia ocazională, situată în contratimp cu toată utilitatea social-politică a literaturii impusă prin teze direct de către dictator. Păcatul miturilor literare cu origini în comunism (chiar admitând că în cazul lui Doinaș mitizarea comunistă a fost cu mult mai firavă decât în cazul altor poeți, și nu e vorba aici de Eminescu ci, chiar, de o bună parte a șaizeciștilor) e acela al perenității în anii democrației. Prima explicație ține de practica pedagogică: manualele de literatură se înlocuiesc mult mai greu decât era de așteptat și actualizări din mers ale celor de liceu continuă să fie studiate bine-mersi în România până prin jurul lui 2000. A doua explicație e necesitatea miturilor literare în mentalitatea unui popor, apetența intelectualului pentru acestea, ca repere identitare. Or, un mit în ascensiune e aproape imposibil de schimbat în codul lui genetic, să spunem (iar acest cod, pentru Doinaș, însemna aplicarea rețetei mitizante eminesciene – clișee decupate din critica literară, din cea mai „cuminte” critică predecembristă și accent pe câteva texte, dacă e posibil pe unul singur – cum s-a și întâmplat). În fine, a treia explicație e procesul anevoios cu care s-a reușit, foarte târziu, repunerea în discuție a conceptului de canon literar și refuncționalizarea acestuia. Abia în jurul lui 2000 o dezbatere privind canonul (și în primul rând acela școlar) a reușit să fie aprinsă de optzeciști, dornici, printre altele, să își introducă numele din propria generație, precum și tradiția considerată de ei autentică (și care are meritul de a face dreptate unor autori, printre care și Doinaș, ținută în penumbră) în manuale. Până să îl ajungă din urmă dezbaterea despre canon, Doinaș, foarte activ și politic, avea însă deja construit un fel de mit ale cărui origini și linii mari de percepție am încercat să le evidențiez. Marele dezavantaj, repet, era acela al ignorării operei lui eseistice, dar și al prozei, teatrului, interviurilor, corespondenței.

Față de mitul lui Eminescu, extrem de inflammat și devenit, pentru cei tineri, insuportabil la finele secolului XX, mitizarea lui Doinaș e, încă un work-in-progress. Dacă lui Eminescu „gâlceava” din paginile *Dilemei* anului 1999 i-a salvat scrierile postumele, articolele polemice, cele politice și, mai ales, corespondența de dragoste, de perspectiva uitării, dându-i, prin ele, șansa de a fi redescoperit ca poet (în ciuda crizelor de isterie naționalistă ce nu au lipsit în acel moment), e greu de spus în ce mod de maximă eficiență i-ar putea fi readuse cu adevărat în atenția publică cărțile de eseu, interviurile, proza sau teatrul lui Doinaș. Teoria literară cred că îi datorează o revanșă, post-mortem. Pentru că *Orfeu și tentația realului*, *Poezie și modă poetică*, *Lectura poeziei* sau *Măștile adevărului poetic* au acționat mai degrabă latent, non-explicit, asupra criticii românești în ultimii ani de

comunism și, cred, continuă să fie referințe de marcă și în prezent. Aș îndrăzni să cred că, dacă lui Blaga i-au valorizat, în cele din urmă, opera filosofică mai ales criticii literari, lui Doinaș îi vor actualiza eseurile criticii universitari. Dacă în poeticile cotidianului contemporan nu prea pare să mai fie loc de concepte atât de savante ale literaturii și lucrează, oricum, un fel de oroare de livrescul pe care optzeciștii l-au epuizat și clasat ca temă și element polemic, ca spectacol al procedeelelor intertextuale, în universitate istoria mult mai tolerantă și exhautivă dar și riguroasă a conceptelor culturale nu poate evita contribuția lui Doinaș. Tot în universitate se vor recupera și corespondența și interviurile sale, ca și toate scrierile lui cu caracter politic, pentru că în curriculele universitare ele sunt inestimabile pentru istoria literaturii. Dar și pentru teoria elitelor, de pildă, sau pentru studiile culturale.

Sunt suficiente semne, de altfel, că receptarea lui Doinaș se normalizează, că încep să se detensioneze determinările stricte în care era percepută opera lui. Un întreg număr monografic, din 2003, al revistei pe care a fondat-o, *Secolul XXI*, conține contribuții importante, preocupate să mute accentele mult prea acute ale receptării de până atunci. Numele din dosarul critic sunt printre cele, tot mai numeroase, care domină exegeza doinașiană contemporană, insistând pe reevaluarea benefică a operei scriitorului în întregul acesteia și pe dezideologizarea interpretării acesteia. Daniel Cristea-Enache, de pildă, scrie un articol intitulat *Proza cu sânge alb*, și e relevant că el pornește chiar de la sugerarea „blocajului” pe care o operă de anvergura celei a lui Doinaș îl poate produce, compusă fiind, cum scrie criticul, din două rafturi lungi de bibliotecă și impunând prin „modul său cu totul personal, de a fi impersonal, abstras din sine însuși și din imediatul peștriț, respirând aerul Ideii și al culturii înalte”. Impersonalism numit astfel și de Grigurcu, încă în anii 80, dar pe care Cristea-Enache îl numește direct „evazionism” și îi rezolvă scurt raționamentul istoric. Criticul vorbește apoi despre o construcție a identității pe o teorie clasică, și ea, desigur, construită ca edificiu al rezistenței la teroarea istoriei, dar e vorba despre un clasicism supra-istoric, tipologic. Firește, o astfel de poziționare conceptuală facilitează semnificativ relectura operei lui Doinaș. Câteva pagini mai încolo, Ion Bogdan Lefter vede, într-un articol despre *Eseistica lui Doinaș* drept inevitabil eseu ca opțiune a unui poet cult, savant și rafinat. Pentru autorul *Recapitulării modernității*, poetul și eseistul sunt identități „gemene”, în ființa creatoare a lui Doinaș, temperând o natură clasică, ce trăiește sub fatalitatea erudiției. Poemele și eseurile nu sunt decât coduri ale aceleiași sensibilități, existând într-o consubstanțialitate totală: „e totuna cu a spune că versurile lui Doinaș nu puteau prinde corp decât ca transfer al formației sale culturale „clasicizante” în alt cod: poetul n-ar fi putut exista decât împreună cu geamănul său, eseistul „academișant””.

În urmă cu mai bine de un deceniu, când apare *Dicționarul esențial al scriitorilor români* sub direcția Zăciu-Săsu-Papahagi, iar Doinaș e un „clasic” încă în viață, interesul major al criticii pare centrat tot pe poezie. Scris admirabil, articolul dedicat autorului de Ștefan Borbely pornește analiza lirismului doinașian de la un text din *Orfeu și tentația realului* (1974) – *Traducere imaginară sau fragmente despre epigonism* -, considerat „artă poetică în nuce”, criticul evaluând astfel raportul dintre model și operă, sensul estetic al ispitei unei rivalități

cu modelul și conceptul, celebru, de „epigonism major”, în sensul unei „*comuniuni arhetipale*” cu modelele provocate la reactivare. Altfel spus, nu modelele propriu-zise sunt vizate, ci înseși arhetipurile de la baza acestora. Prin urmare, poezia doinașiană preferă sentimentului și exteriorității, ca surse generatoare, spațiul mediat cultural al livrescului, fiind „*arta unui fapt de construcție, poetul nefăcând altceva decât să „traducă” într-un nou limbaj, al său propriu, ritmul interior al unui text preexistent*”. Interesant e că Borbely pune această fatalitate a filtrului cultural în relație cu un „complex”, păstrând ghilimelele criticului, numit Lucian Blaga. La mijloc e un fenomen de construcție dialectică a identității poetice când prin adeziune, când prin opoziție față de maestru. Lucru vizibil, după cum demonstrează criticul, de la relieful stilistic al poemelor și până la substanța ontologică, să spunem, a acestora. În vreme ce „tristețea de nuanță elegiacă” detectabilă pe fondul poeziei lui Doinaș descinde din „*tristețea metafizică*” blagiană, aceasta are însă o soluție salvatoare în recucerirea explozivă a *kalokagathon-ului*. În cuvintele lui Borbely: „*sfârșitul nu este total, implacabil, ca la Blaga, pentru că din combustia lucrurilor se înalță o nouă și unică frumusețe, dominată de abstractul extatic al raporturilor pure*”.

Patru ani mai târziu, în *Dicționarul general al literaturii române*, e vizibilă preocuparea de a preciza calibrul eseistului și traducătorului, aproape la paritate cu acela al poetului. Meritul major al studiului semnat de Roxana Sorescu este că propune o perspectivă a pluralității și simultaneității ipostazelor creatoare ale lui Doinaș, un proiect de revizitare integrator, dacă se poate spune astfel, a literaturii, teoriei literare, traducerii și traductologiei acestuia. În plus, Doinaș pare, în lectura Roxanei Sorescu, cel mai postmodern, chiar dacă termenul propriu-zis e evitat în text, din avatarurile lui propuse de critică. Pentru că autoarea îl vede în dualități sinergice care îl recomandă astfel. În primul rând „*foarte cult, stăpânind perfect cele mai variate procedee tehnice de construire a unui poem*”, lucid, „*poeta doctus și poeta laureatus*”, dar și având „*o imaginație vizionară prin care depășește ca amploare pe toți contemporanii săi*”. E remarcată, apoi, mutația la nivelul conceptului de originalitate pe care Doinaș o produce, acel livresc identificat de mai toată critica literară drept alternativă la afect, literatura devenind deopotrivă „*meșteșug*” și „*replică*”. Citind ca „*replici*” ale unor modele livrești (de la Goethe la Wallace Stevens) marile balade doinașiene, Roxana Sorescu sugerează, implicit, apartenența scriitorului la acea arhicunoscută definiție a postmodernismului drept „*problemă de citare*” și manipulare a formulărilor culturale preexistente în discurs lansată de Eco. Mai ales că dintre „*toate atitudinile poetice cunoscute*”, experimentate de Doinaș, nu a lipsit, scrie autoarea, „*inserția creatorului în universul ficțional instituit de limbaj*”. Studiul Roxanei Sorescu e și primul context oficial, să-i spunem, canonic (prin prestigiul girat de Academia Română *Dicționarului general...*) în care vocația de traducător a scriitorului e afirmată răspicat și persuasiv. Ca „*excelent traducător și teoretician al traducerii*”, Doinaș are o contribuție fundamentală în acest domeniu creativ, întrucât „*principiile enunțate de el rămân o cartă a traducătorului, semnificativă pentru caracterul ei general-valabil*”. Mi se pare la fel de meritorie insistența decisă asupra calității eseurilor, corect situate la granița filosofiei cu poezia, limbajul poetic și religia, dar și în zona foarte actuală a ceea ce Roxana Sorescu numește „*construirea identității personale în raport cu alteritatea*” și

„răspunsul civic și politic la provocările prezentului”. Am citat, fragmentar, câteva fraze compacte ale studiului care explicitează exact nivelele defavorizate de receptare ale operei lui Doinaș, considerate pentru multă vreme auxiliare poeziei.

Aminteam, în chiar debutul acestui articol, contribuția substanțială la exegeza doinașiană a lui Virgil Nemoianu, autor, printre alte numeroase studii dedicate scriitorului, al până nu demult unicei monografii doinașiene. Cartea, publicată în două ediții (a doua, revăzută și adăugită, în 2004) e, poate, cea mai decisă actualizare efectuată asupra lui Doinaș, și, în orice caz, cea mai ambițioasă ca formulă, încercând să ofere o versiune deschisă de interpretare a *întregii* opere poetice și reunind metode de abordare a căror diversitate, programatică, din câte înțeleg, încearcă să convingă despre pluralitatea postmodernă a acestei creații proteice. E un studiu desfășurat pe două paliere fundamentale – cel al sensibilității estetice și cel al „imaginației politicului”, supunând poemele, pe rând, unei analize morfologice, care urmărește diacronia viziunii poetice și a imaginarului, apoi uneia de ordin stilistic (inedită și inovativă), raportul poeziei cu dictatura și, în fine, geneza personalității culturale a lui Doinaș, care contituie și capitolul efectiv monografic, legând evoluția culturală a scriitorului de mediul social, anii formației intelectuale, Cercul literar, dar și de ideologiile concurente între care scriitorul optează. Eseistica e tratată ca „amplificare filosofică” și compartimentată judicios, iar relațiile ei de adâncime cu „lupta ideologică” sunt cartografiate convingător, ca și în cazul traducerii. În fine, un „Epilog provizoriu” explică sintagma simbolică din titlul cărții, „*Surâsul abundenței*”, argumentând că modelul cultural oferit de Doinaș e unul al rezistenței victorioase la dictatură, opunând abundența barocă a scrisului totalitarismului. În addenda cărții Virgil Nemoianu publică, sub titlul Reevaluări, un interviu cu Daniel Cristea-Enache, din care am preluat câteva sugestii în introducerea acestui articol dar și textul unei conferințe argumentând șansa la posteritate a lui Doinaș prin elemente la care, de asemenea, m-am raliat pe parcursul articolului meu.

Am rezumat, nepermis de mult, poate, tezele și mizele cărții lui Virgil Nemoianu, dar aceasta ca o formă de compromis: monografia sa merită ea însăși un studiu amănunțit, separat, care ar fi depășit, sunt sigur, limitele unui articol mult mai general, urmărind „nașterea unui mit” al lui Ștefan Aug. Doinaș drept consecință a contactului operei sale cu receptarea pre și postdecembristă.

O a doua monografie Doinaș îi aparține lui Aurel Pantea, autorul ei propunând o hermeneutică hiperaplicată a poeziei doinașiene, discutând ecuația dintre subiect și realitate, statutul acestora și funcțiile ontologice regeneratoare ale poemului. Din nou, o inițiativă ce de-mitizează imaginea fixată în determinări simplificatoare a autorului *Alfabetului poetic* și valorifică, în simultaneitate cu vizionarismul poezie sale, vocația teoretică. De altfel, o parte din argumentele lui Aurel Pantea, despre care presupun că sunt fundamentate în carte, sunt sintetizate într-un articol apărut în 2007 în *România literară* sub titlul *Șt. Aug. Doinaș, teoretician al poeziei*.

Tot un critic universitar, Iulian Boldea, și tot într-un număr relativ recent al *României literare*, dedică un articol convingător *Eseisticii lui Ștefan Aug. Doinaș*, amplificat

într-un studiu ce stă să apară într-un nou *Dicționar de critică și teorie literară*, unde conceptele teoretice ale lui Doinaș vor fi puse în comunicare nu doar cu cele ale întregii critici literare românești a secolului XX ci și cu acelea ale celor mai importanți critici și teoreticieni occidental ai literaturii. Studiul lui Iulian Boldea pleacă de la identificarea a două dimensiuni „*aparent distincte*” (și, am adăuga, considerate chiar distincte o vreme), dar, în fond, „*consubstanțiale*”, „*rod al aceluiași opțiuni poetice și filosofice*”. E vorba de o „*riguroasă, aplicată și, mai cu seamă, fermă conștiință a poeziei*” și, abia, „*în al doilea rând, o viziune poetică, cu alt cuvânt o practică a scriiturii întru totul armonioasă și de o coerență indiscutabilă*”. Ambele, subsumabile unui temperament apolinic și transcrise în „epigonismul major” care nu e doar un concept teoretizat ci și un element de poetică al propriului lirism. De altfel, e doar un caz particular într-o serie neîntreruptă de echivalențe absolut explicite. Dacă poezia e deschisă spre idee și predispusă viziunii „eleate”, concepția despre poezie a lui Doinaș i se pare lui Boldea a fi „*de nuanță neo (sau post) clasică*”, operând însă, cum arăta și Ștefan Borbely, la nivelul arhetipurilor sau, în cuvintele lui Al. Cistelean, la „nivelul ideal, al esențelor”.

Desigur că o asemenea poietică clasicizant-arhetipală iradiază și în (și se susține prin) o foarte acerbă refuncționalizare conceptuală a limbajului. Evidentă, pentru Boldea, inclusiv la nivelul viziunii traductologice a lui Doinaș, care vorbește despre „provocarea deliberată” de către traducător a „clipei unice” când experiența poetică originară a operei se reactualizează în limbaj. Valoroasă e și discutarea, de către critic, a conceptului polemic doinașian de „modă poetică” drept o formă de individualizare a scriitorului și de renegociere a originalității prin „remodelarea sinelui” și „apelul la elementul inedit, stimulator”. E subliniată, de asemenea, pluralitatea valorilor (esențială și pentru Grigurcu sau Nemoianu), precum și racordarea lui Doinaș la multitudinea poeticilor modernității, elemente ce întăresc, în fond, actualitatea scriitorului. De altfel, Boldea remarcă și citează convingător definiția doinașiană a poeziei moderne ca autonomizare a limbajului poetic și „pulverizare” a fundamentelor romantismului și clasicismului, extrem de actuală și incitantă.

În fine, numeroase din argumentele evidențiate în ultimele abordări ale eseisticii lui Doinaș mă fac să cred că e imperativă o traducere, măcar într-o selecție semnificativă, a textelor sale teoretice. E foarte posibil ca o astfel de inițiativă, vizând, iată, un nivel mult mai traductibil și asimilabil în spațiul cultural european al operei lui Doinaș ar fi, fără îndoială, o șansă de readucere decisivă în contemporaneitate a scriitorului. Opera poetică, pe lângă traducerea propriu-zisă, ar putea beneficia, de asemenea, de traducerea rapidă a monografiilor deja existente, a unor culegeri de studii și, poate, scrierea direct în limbi de circulație internațională a unor astfel de volume.

Am întârziat să amintesc ceea ce consider că reprezintă ultimul semn al mitizării/misticării lui Doinaș: așa-zisa „demascare” a lui drept colaborator al fostei Securități. Despre lipsa de justificare efectivă a acuzelor și a detractorilor iviți de îndată în presa noastră (din păcate, articole defăimătoare am citit chiar și într-o publicație literară

importantă, *Cultura*), a scris mai mult decât suficient Virgil Nemoianu în monografia sa pentru a le demonstra nefondarea.

Parcursul rapid prin câteva ipostaze ale receptării operei lui Ștefan Aug. Doinaș pe care l-am efectuat în paginile anterioare e, inevitabil, insuficient și fragmentar. Am ales, forțat de context și de disponibilitatea textelor, mai ales abordările în care era privilegiată dimensiunea eseistică, teoretică, a scrisului lui Doinaș. Încercând să urmăresc, în paralel cu creșterea în pregnanță a interesului pentru aceasta, semnele unei deblocări dintr-un mit absolut neprofitabil al lui Doinaș ca poet-eseist și eseist-poet, autor al unei poezii unanim decretată drept valoroasă dar insuficient exploatată, până de curând, interpretativ (redușă la formule de un reduționism supărător), a cărui vocație teoretică obișnuia să constituie doar un inventar de concepte ușor adaptabile lecturii propriei poezii. Poate că unele ipoteze sunt ușor exagerate iar unele considerații vor părea excesiv de expeditiv, dar prefer, totuși, să cred, că tendințele abuzive și carențele receptării lui Doinaș au putut fi, totuși, approximate coerent. Oricum, contactul aproape traumatic pe care l-am avut, în anii 90, cu mituri și mistificări literare mutante, provenite din comunism, mă îndreptățesc să înregistrez cu satisfacție depășirea unor mitizări incipiente cum cred că a fost, până de curând, cazul lui Ștefan Aug. Doinaș.

Referințe critice:

- Iulian Boldea, *Eseistica lui Ștefan Aug. Doinaș* în *România Literară* nr. 25/2009
- Iulian Boldea, *Istoria didactică a poeziei românești*, Editura Aula, Brașov, 2005
- Al. Cistelean, *Poezie și livresc*, Editura Cartea Românească, București, 1987
- Gheorghe Grigurcu, *Critici români de azi*, Editura Cartea Românească, București, 1981
- Gheorghe Grigurcu, *Între critici*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983
- Gheorghe Grigurcu, *Eseurile lui Ștefan Augustin Doinaș* în *România Literară*, nr. 16/1997
- Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, vol I-III, Editura Aula, Brașov, 2002
- Virgil Nemoianu, *Surâsul abundenței. Cunoaștere lirică și modele ideologice la Ștefan Aug. Doinaș*, Fundația Culturală Secolul 21, București, 2004
- Aurel Pantea, *Șt. Aug. Doinaș, teoretician al poeziei* în *România Literară* nr. 33/2007
- Cornel Regman, *Seleție din selecție*, Editura Eminescu, București, 1972
- Secolul XXI – Număr monografic Doinaș, 2003
- Eugen Simion, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. II: C/D, Academia Română – Editura Univers Enciclopedic, București, 2004
- Mircea Zăciu, Aurel Sasu, Marian Papahagi, *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, Editura Albatros, București, 2000